

Události "křišťálové noci" a jejich ohlas na území Československa Mečislav Borák, Slezský ústav Opava

Události oné listopadové noci roku 1938 vrátily do našich novodobých dějin přízrak středověku, i když se od pogromů minulosti výrazně lišily rozsahem a technikou provedených akcí. Zasáhly židovské společenství na celém území Říše, nedávno zbytnělém o Rakousko a pohraničí českých zemí, přičemž byly iniciovány a centrálně řízeny vedením nacistické strany, a realizovány jejími ozbrojenými formacemi. Započala tak nová etapa v úsilí nacistů o likvidaci Židů, jak o něm otevřeně hovořil Adolf Hitler a jak to stálo v programu NSDAP, který byl po převzetí moci nacisty v Německu před očima celého světa postupně uskutečňován. Mnichovský úspěch, opřený o oportunistické postoje západních velmocí, získal pro podporu Hitlerovy politiky většinu německého národa. To Hitlerovi umožnilo urychlit záměry na úplné vyřazení Židů ze společenského, politického i hospodářského života Třetí říše. Vzápětí po pogromu „křišťálové noci“ byli židé v Německu zbaveni základů legální existence. Události "Pogromnacht" úzce souvisely též s Československem, jehož zabraného území se přímo dotýkaly, a ovlivňovaly i další vývoj v okleštěné republice. Náš příspěvek si všimne některých souvislostí tohoto vývoje, především s přihlédnutím k území Sudet, českého Slezska a s nimi sousedících oblastí českých zemí.

Nejprve se musíme aspoň na chvíli vrátit do předmnichovského Československa, do situace, jež bezprostředně předcházela dramatu jeho obyvatel, a v případě Židů již předznamenávala tragické vyústění tohoto dramatu. Při posledním sčítání lidu v roce 1930 se k izraelskému náboženství hlásilo přes 356 tisíc obyvatel, což představovalo téměř 2 a půl procenta všech obyvatel republiky. V samotných českých zemích to bylo 117 551 osob, jež tvořily zhruba jen 1 procento zdejších obyvatel.¹ Nejvíce osob z této skupiny, téměř 43 tisíc, se hlásilo k národnosti české (statistika uváděla československou), 37 tisíc osob se hlásilo k národnosti židovské a 35 tisíc k národnosti německé. Vývoj počtu židovského obyvatelstva tu měl kvůli pokračující asimilaci a emigraci trvale klesající trend, zvláště ve srovnání s vrcholem při rakouském sčítání lidu v roce 1890, kdy bylo v českých zemích zaznamenáno 140 tisíc Židů. Odhady z roku 1938 však překvapivě uvádějí, že tu žilo asi 122 tisíc Židů.² Přestože emigrace Židů z českých zemí ve druhé polovině třicátých let výrazně vzrostla, převýšil ji příliv židovských imigrantů z nacistického Německa a Rakouska. Ještě na počátku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 uvádějí dodatečně rekonstruované německé statistiky 118 310 Židů. Obrovský úbytek vzniklý masovým vystěhovalectvím byl v tomto případě vyvážen zařazením asi 15 tisíc osob, které se původně nehlásily k židovskému náboženství, ale podle německých norimberských zákonů nyní spadaly pod tzv. rasovou definici židovství.³

Tradiční rozštěpení židovské pospolitosti v českých zemích na tři národní směry přispívalo ve vyostřené politické atmosféře roku 1938 k postupnému narůstání protižidovských nálad v české společnosti. V důsledku zhoršování česko-německého soužití v souvislosti s nátlakem nacistů byli v nejhorší situaci němečtí asimilanti, ve střediscích s převahou německého obyvatelstva vystavení i protižidovskému teroru. Rostoucí počet německých a rakouských imigrantů budil u českého obyvatelstva obavy ze ztráty pracovních příležitostí, neboť důsledky hospodářské krize z počátku třicátých let tu ještě doznívaly. Proněmecká orientace místních Židů vzbuzovala u Čechů podezření, že podporují henleinovce a pomáhají tak přivodit vnitropolitickou krizi. Ožily staré averze vůči Židům jako germanizátorům, zvláště v městských

střediscích, kde svou roli sehrála i specifická profesní struktura židovských obyvatel, v níž převažoval podíl terciální sféry, vlastníků, úředníků a zřízců nad dělníky. Velká část německých asimilantů tak byla vzniklou situací donucena k emigraci již před Mnichovem.

Počtení čeští asimilanti spojili svůj osud s příslušností k českému národu a věřili, že je republika ochrání. Když si uvědomili nereálnost svých nadějí, bylo pro mnohé z nich na případnou emigraci již pozdě. Do poslední chvíle zapojovali svůj kapitál do československé ekonomiky, na obranu státu sami vybrali 80 miliónů korun ze 480 celkem získaných. Zároveň vedli spory s početně slabší skupinou sionistů, kteří v červenci 1938 prosadili své požadavky při jednáních o národní statut. Sionisté odmítali příklon Židů k češtví i k němečtví a prostřednictvím vlastní politické strany prosazovali menšinovou politiku, zvláště ve školství. V dubnu 1938 sice uzavřeli s českými asimilanty dohodu o spolupráci, ale stanoviska obou skupin se dále rozcházel.⁴

Před koncem první republiky docházelo k aktivizaci českých fašistických organizací, k nimž patřila především Národní obec fašistická (NOF) a Vlajka. S jejich činnostmi jsou spjaty projevy antisemitismu, jak je dokládá fašistický tisk a příležitostné letáky. V zájmu rozšíření své členské základny se obraceli k nižším vrstvám společnosti, jež mohli nejsnáze strhnout k protižidovské nenávisti. Zveličovali hrozbu židovské imigrace a dávali do protikladu židovské bohatství se mzdami "arijských" zaměstnanců židovských firem a dělníků. Dávali za příklad německého souseda, který "s úspěchem řeší židovskou otázku".⁵ Rostoucí antisemitismus vedl např. řadu židovských studentů německých gymnázií k předčasnému ukončení školního roku 1938 a k narůstání emigrace. Byly zaznamenány i některé dílčí incidenty, např. urážky Židů z rasových důvodů, za něž pachatelům hrozilo trestní stíhání.⁶ Zásadní změna v postojích českého a německého obyvatelstva vůči Židům přišla až s důsledky mnichovské dohody. Od českých zemí byly odtrženy pohraniční oblasti v rozsahu 38 % původní územní rozlohy a 36 % z původního počtu obyvatel, což vytvořilo zcela nové podmínky dalšího vývoje. Od října 1938 musíme tedy zdejší situaci sledovat odděleně od zbytku českých zemí i celé republiky.

Z největší části území zabraného Německem, od Ostravy na severovýchodě až po Chodsko na jihozápadě, byl vytvořen samostatný správní útvar - Sudetská župa. Sestávala z vládních obvodů Cheb, Ústí nad Labem a Opava a její správní orgány sídlily v Liberci. Část Pošumaví byla přičleněna k Bavorské župě, pohraničí jižních Čech a jižní Moravy připadly rakouským župám Horní Dunaj a Dolní Dunaj. Hlučínsko bylo přičleněno k vládnímu obvodu Opole v provincii Slezsko. Hned v prvních dnech po rozhodnutí o zaboru nastal útěk obyvatelstva ohroženého nacistickým režimem do vnitrozemí republiky. Uvádí se, že v době od Mnichova do začátku roku 1939 takto odešlo či bylo přinuceno odejít přes 150 tisíc osob, včetně asi 13 tisíc německých antifašistů, 5 tisíc emigrantů z Německa a Rakouska a 15 tisíc Židů. Celkový počet židovských uprchlíků z pohraničí zabraného Německem je však odhadován až na 25 tisíc, neboť ze 27 400 obyvatel židovského vyznání zaznamenaných v roce 1930 jich tu v roce 1939 zůstalo jen 2650, z toho v Sudetské župě jen 1534.⁷ Nacisté zde tak měli od samého počátku značně usnadněnou cestu k "řešení" židovské otázky. Sudetští Židé byli hned v prvních dnech okupace vystaveni šikanování, veřejnému hanobení, zavírání živností a obchodů i hrubému násilí. Byl jim zabírán majetek a hrozba pogromů je nutila k urychlenému vystěhování. Např. policejní hlášení ze 12. října uvádí, že ve Svitavách se nacházejí již jen nečetní Češi a

Židé a nedávají o sobě vědět, zatímco v Bruntále bylo asi 60 osob zatčeno státní policií a obyvatelstvo "neněmecké krve" většinou uprchlo.⁸ Osud sudetských Židů se značně podobal osudu Židů rakouských, kteří přišli o všechnu majetek i veškeré životní jistoty hned v prvních týdnech po anšlusu, na rozdíl od Židů z Říše, kteří byli zbavováni svých práv i lidské důstojnosti v průběhu několika let.

Zásadním zlomem v životě Židů v německém záboru se staly události „křišťálové noci“ z 10. listopadu 1938 a dnů následujících. Jako by tento společenský otřes předznamenalo zemětřesení, jev v těchto zeměpisných končinách nebývalý, které již ráno 8. listopadu postihlo jižní Čechy a rakouské pohraničí, ale bylo zaznamenáno i v Praze a na Českomoravské vysočině. Podle dobového tisku bylo epicentrum zemětřesení poblíž Vídně, v Českých Budějovicích se hýbaly postele, v Humpolci byla poškozena továrna bratří Joklů a také na řadě dalších míst padaly komíny, praskaly zdi domů a chvěly se obrazy na stěnách.⁹ Mnohem strašnější následky však mělo zemětřesení v lidských vztazích, způsobené záměrně vyvolaným pogromem, největším v novodobých dějinách.

První zprávy o nacistické "odvetě" za Grynspanův pařížský atentát se objevily v tisku hned v následujících dnech. Již při demolování synagogy v hesenském Kasselu 8. listopadu údajně "lid vyjadřoval své pobouření nad krvavým činem v Paříži", v Hersfeldu shořela synagoga do základů.¹⁰ Teprve od 11. listopadu se však rozsah pogromu začal jevit v celé své šíři. Je příznačné, že v ohni obrovských požárů německých a rakouských synagog poněkud zanikaly zprávy z území donedávna patřícího Československu. Tak se stalo, že např. i vynikající monografie o „křišťálové noci“ od Karola Joncy zmiňuje pouze požár synagogy v Opavě a demolici synagogy v Krnově a dodává, že „v oblasti Sudet však nedošlo k demolování židovských obchodů“ a že „realizaci pogromu nepříznivě ovlivnila skutečnost, že na tomto území byla slabá síť poštovního telefonního spojení“.¹¹ Ze známých politických příčin, tedy nikoliv z nedostatku archivních pramenů, tuto problematiku bohužel pominula česká historiografie, i když dílčí zmínky o průběhu pogromu v ní existují. Je přitom známo, že během pogromu bylo v německém záboru českých zemí zničeno ohněm či zdemolováno nejméně 35 synagog a řada židovských hřbitovů, nehledě k dalším průvodním zjevům výtržností, jež na mnoha místech byly stejně silné jako v Říši. Uvedeme alespoň některé příklady.

Z dochovaných policejních hlášení jednotek schupo, orpo a sipo z listopadu 1938 lze rekonstruovat průběh protizidovských akcí v celém opavském vládním obvodu Sudetské župy, tedy na většině území českého Slezska a k Říši přiřčených částí severní Moravy.¹² V Šumperku časně ráno 10. listopadu rozbili neznámí pachatelé skleněné výklady v 5 židovských obchodech, podobně jako třeba v židovských obchodech a bytech v Moravské Třebové či v bytech ve Svinově u Ostravy. Je zajímavé, že na rozdíl od většiny akcí, u nichž je odpovědnost svalována na "neznámé pachatele", jsou u několika akcí jmenováni jejich konkrétní pachatelé či ideoví původci. Tak podle hlášení šumperské schupo před šestou hodinou ráno 10. listopadu "na příkaz SS-Standartenführera Krumeye rozbili příslušníci SS ze Zábřehu na Moravě okna u Žida Scheffera a roztloukli mu vstupní dveře". V Zábřehu byly během akce zatčeny 3 osoby za protistátní výroky a došlo k sebevraždě židovských manželů Walterových, kteří měli do tří dnů opustit město. Podobně v Lanškrouně "pod vedením SS-Untersturmführera Ullricha a v přítomnosti SS-Sturmbannführera Jaworka, oba ze Šumperku, rozbili tři muži SS z Lanškrouna okna v obydlí Žida Fritze Grimma. Přitom dal SS-Untersturmführer 4-5 výstřelů". V Bruntále a Rýmařově byly "veškeré židovské obchody SS uzavřeny a zapečetěny". V Novém

Jičíně byla rozbita okna v židovském templu a výklady židovských obchodů ve městě. V Bílovci byl zatčen židovský lékař dr. Beck pro údajné hanobení rasy. Podle policejní zprávy také v Krnově "provedly SS akci proti Židům", i když německý tisk za její vykonavatele označil indiferentní "dav".¹³ Ten vybral knihovnu místního židovského knihkupce dr. Erwina Kunnewäldra a na náměstí Adolfa Hitlera ji spálil, přičemž se k ohni s nákladem knih několikrát vrátil. Židovská modlitebna v Krnově byla částečně zdemolována a již byl přichystán oheň, když na příkaz vedení SS byly přípravy požáru zastaveny. Modlitebna se totiž měla přebudovat v tržnici, k čemuž později skutečně došlo. Těžce poškozen byl židovský hřbitov, obřadní pohřební vůz byl rozbit a spálen. V Bruntálu shořela modlitebna a obřadní místnost na židovském hřbitově. Ve Svitavách hořela synagoga od 11 hodin dopoledne, přičemž "kriminální policie a státní policie byly vyrozuměny", jak uvádí hlášení. Shořela střecha a budova byla těžce poškozena, podle další zprávy "pachatelé nemohli být dosud zjištěni". Večer byla ve Svitavách vytlučena okna ve 2 židovských obchodech a ve 4 bytech. O požáru synagogy v Opavě zpráva schupo uvádí: "V židovském chrámu na Rybnické ulici v Opavě vypukl 10. 11. 1938 požár. Chrám zcela shořel. Požární stráž byla včas na místě. Mohla zachránit jen okolní budovy. Příčina požáru není ještě objasněna." Dochovala se i fotografie, na níž místní obyvatelé s rukama v kapsách přihlížejí požáru. Bezpečnostní ohledy zabránily vypálení synagogy v Novém Jičíně, jak později uvedl očitý svědek Max Mannheimer: "Moji synagogu vydrancovali. Zapálit nebo vyhodit ji do povětří bylo totiž vzhledem k blízkosti plynojemu nebezpečné. Modlitební knihy, svitky tóry a modlitební šály se povalovaly roztrhané na ulici. Kniha, která Židy roztroušené po celém světě udržovala dvě tisíciletí pohromadě, byla rozdupána."¹⁴

V ostatních částech Sudetské župy byla situace velmi podobná. V Liberci byla synagoga zapálena v poledne 10. listopadu a hořela dlouho do noci. Podle tisku "místní obyvatelstvo sledovalo se zájmem pokroky ohně. Hasiči se omezili na zákroky, aby se požár nerozšířil na jiné budovy." Fotografování bylo zakázáno. Do Loun přišlo během dne 26 Židů z Chomutova a okolí. Vyprávěli, že je místní ordneři vyvedli na náměstí, kde museli sborově volat: "My jsme největší svině na světě! " Pak je odvezli do Žatce a do Postoloprta a za neustálého bití museli lézt po kolenou ke státní hranici.¹⁵ V Žatci byla spálena synagoga a její zařízení bylo přes údajný dvojitý zásah hasičů zcela zničeno. Místní německý list "Saazer Anzeiger" zveřejnil dva obrázky hořící synagogy s podtitulkem: "Es brennt der Krempel im Tempel" (Hoří krám v chrámě). Celkem 92 nearijských obchodů a podniků byly zavřeno či předáno komisařům, neboť město Žatec "musí být rozhodně židůproště".¹⁶ Již 25. listopadu bylo oznámeno, že okres Aš byl již úplně "zbaven Židů". Židovské vily v Doksech byly zabaveny a jejich majitelům bylo sděleno, že Židé tu nesmějí pobývat. V Podmoklech rozhodla městská rada, že i tamní synagoga bude srovnána se zemí.¹⁷ Na území Sudetské župy byly vypáleny či zdemolovány také synagogy v České Lípě, Karlových Varech, Mariánských Lázních, Tachově, Trutnově, Tepličích, Ústí nad Labem, 2 synagogy v Chebu aj. Protizidovská akce zasáhla i území žup Horní a Dolní Dunaj, kde byla zdemolována synagoga v Českém Krumlově a vypálena synagoga ve Znojmě, v roce 1940 zbořená. Je zajímavé, že tak jako synagoga v Novém Jičíně či Krnově, zůstaly ušetřeny ohně mnohé další, především z důvodů bezpečnostních, pokud byly součástí širší zástavby, nebo z důvodů plánované další upotřebitelnosti objektu. Tak byla zachována např. synagoga v Děčíně či v Příboře v Sudetské župě nebo v Mikulově v župě Dolní Dunaj.¹⁸

Hlášení z Bruntálska hodnotí průběh "Pogromnacht" takto: "Sudetoněmecké obyvatelstvo ve stanovištích Úseku Severní Morava je velmi rozčilené zbabělou vraždou na německém vyslanectví v Paříži. Jestliže zde dosud nebyly zjištěny vysloveně nepřátelské postoje obyvatelstva vůči Židům, nyní existují. Nálada policejních sil je nesmírně dobrá." Podobně hlášení z Rýmařova konstatuje: "Ke zvláštním excesům proti Židům nedošlo, neboť nečetní zde ještě prodlévající Židé nejsou u obyvatelstva v nenávisti. Všeobecné akce proti Židům byly však přijaty se zadostiučiněním a shledány oprávněnými." Jednotlivou atmosféru souznění poněkud rušily jen zprávy o tom, že právě 10. listopadu se v Kateřinkách a Oticích u Opavy objevily nápisy proti Říši a führerovi, jež byly patrně dílem německých komunistů.¹⁹

V dalších dnech se situace zvolna uklidnila, avšak zostřený perzekuční přístup k Židům již přetrvával. Hlášení z Bílovce z 15. listopadu např. uvádí, že místní židé chtěli "s veškerým svým jměním" odcestovat do Československa. Měli už nákladní vozy naložené nábytkem a domácím zařízením, ale na příkaz okresního hejtmána jim bylo v odjezdu zabráněno a náklad museli zas vyložit.²⁰ V neděli 13. listopadu se v Sudetské župě konala první povinná "jednohrcová neděle" se společným jídlem, na niž si každý musel zakoupit poukázku. V Mostě např. ředitel Mostecké a severočeské uhelné společnosti inž. Löcker spolu s dalšími hodnostáři vybírali příspěvky na Zimní pomoc i zvláštní sudetské příspěvky "za osvobození". Na nádvořích dolů se konaly slavnostní apely horníků s projevy a nácvikem pozdravů.²¹ V neděli 17. listopadu se konala další slavnost - kácení hraničních sloupů Československa. Sloupy naházeli na hromady a za zpěvu nacistických písní zapálili. Místo nich byly na památku sázeny tzv. Hitlerovy duby.²² V prosinci 1938 byly na sudetském území zavedeny sňatkové zákony po vzoru Říše a také zákon o říšském občanství a ochraně německé krve. V Sudetách však už zůstalo jen nepatrné množství Židů, kteří tu žili ve značně svízelných podmínkách. V roce 1939 byly pro ně zřízeny malé internační tábory, např. tábor v Ivančicích na jižní Moravě či ve Skrochovicích ve Slezsku, který je znám i obětmi z řad vězňů. Zpráva landráta ze října 1941 se zmiňuje např. o tom, že se Židé pokoušejí zakrývat Davidovu hvězdu na šatech, za což jsou přísně postihováni.²³ Zbytky Židů byly při různých příležitostech odesílány do vyhlazovacích táborů, např. do Terezína bylo během války odvezeno 611 Židů ze Sudet.²⁴

Ve vnitrozemí českých zemí došlo po Mnichovu ke značnému vyhrocení politické situace, což se projevilo i růstem antisemitských projevů. Nešlo již jen o letákové akce, stále častější bylo bojkotování židovských obchodů, zastrašování Židů na veřejnosti a jejich vyřazování ze života společnosti. Již v říjnu 1938 požadovala očistu od Židů i Československá obec sokolská, na což údajně USA reagovaly bojkotem československého zboží. V Praze 22. října demonstrovala česká fašistická mládež pod hesly "Pryč s Židy! Československo Čechoslovákům!" Demonstranti vnikali do kaváren a vyháněli Židy, akce skončila zákrokem policie.²⁵ Také ostravské policejní ředitelství se hrozbou narůstajících protižidovských nálad vážně zabývalo a shledávalo příčiny tohoto jevu především v neutěšené hospodářské situaci a v okolnosti, že důsledky Mnichova jsou zde citelnější než jinde v republice. Přiblížení nové německé a polské hranice až těsně k Ostravě způsobilo výrazné zvýšení počtu evakuovaných osob a emigrantů, včetně slovenských Židů. Podle názoru policejního ředitele "protižidovská nálada na Ostravsku roste, takže lze předvídati, že v dohledné době by mohlo dojít k incidentům, které za dnešních poměrů by měly velmi nepříznivé následky." Policie s odvoláním na ústřední cenzurní komisi opakovaně

přikazovala bezpodmínečně potlačovat zprávy o protižidovských výtržnostech. Většina hlášení o incidentech se tudíž dochovala jen v záznamech archivů. V Ostravě k nim v říjnu 1938 patřily např. protižidovské nápisy na plotě u městské nemocnice, zatčení pisatele protižidovských hesel v Ostravě-Přívoze či šířitele fašistických letáků z Ostravy -Mariánských Hor.²⁶

Zprávy o událostech „křišťálové noci“ však přece jen našly svůj ohlas i ve zjitřené atmosféře druhé republiky. Tisk je obvykle doprovázel zprávami a úvahami o postavení československých Židů. Např. 10. listopadu bylo zveřejněno, že z obsazených území Čech a Moravy již uprchlo do vnitrozemí 92 tisíc osob, mezi nimiž je 6765 Židů, avšak reálný odhad je asi 16 tisíc Židů.²⁷ Podrobně byla sledována i otázka emigrace Židů a každá nová možnost byla ihned ohlašována, jak tomu bylo např. s rozdělováním certifikátů pro vystěhování do Palestiny 13. listopadu.²⁸ Zřejmou reakcí na události "Pogromnacht" byla např. úvaha šéfredaktora Českého slova o "židovské otázce", v níž brojil proti přemíře židovských lékařů a advokátů a vyzýval vládu k přijetí účinných opatření.²⁹ Pro ilustraci přístupu českého tisku k této problematice stačí uvést aspoň některé novinové titulky ze dvou dnů tohoto vypjatého období a ze stejného listu: "Trest německých Židů. Itálie zbavuje Židy půdy. Belgie proti návratu Židů. Bulharsko vypovídá přistěhovalé Židy. Jak jsou berlínští Židé bohatí. Židé v Německu nebudou podnikateli. V Maďarsku budou nová opatření proti Židům. Židovští uprchlíci v Holandsku do táborů. Amerika neučiní nic pro německé Židy. Židé vyloučení z italských sportovních klubů." Se zadostiučněním nad oprávněností takového postupu tisk vzápětí konstatoval: "V celém světě odmítají Židy. Ještě nikdy nebyly evropské a americké státy tak úplně jednotné."³⁰ V takových souvislostech vypadala lépe i česká lhostejnost k osudu stovek židovských uprchlíků, zbavených německými úřady státního občanství a živořících pod holým nebem mezi liniemi československého a německého vojska na Břeclavsku.³¹

Postupně docházelo k radikalizaci českého fašistického tábora. Národní obec fašistická na příkaz vedoucího Raduly Gajdy dočasně omezila protižidovskou činnost, ale akce Vlajky nabyly takového rozsahu a intenzity, že 11. listopadu byla její činnost zastavena. Již tehdy organizovala pogromy proti synagogám a židovským obchodům v Praze, Příbrami a Dobříši. Čeští fašisté se totiž aktivně účastnili pumových útoků na židovské objekty, jak o tom svědčí třeba pozdější příklady nezdařených útoků na židovské hřbitovy v Plzni 8. března nebo v Kroměříži 16. července 1939.³² V atmosféře pokračujícího rozkladu veřejného života a ústupu od demokratických tradic první republiky byla přijata další protižidovská opatření, jež vedla k propouštění Židů ze státních služeb, k jejich vylučování z řad lékařů, advokátů a dalších povolání atd. Avšak teprve příchod nacistů, započatý 14. března 1939 obsazením Ostravska, znamenal pro Židy kvalitativně novou situaci, v níž se již zřetelně rýsovalo nebezpečí jejich záhuby. Opět vzplanuly synagogy, tentokrát přímo ve vnitrozemí Čech a Moravy. Prvnímu zákonu říšského protektora Neuratha o židovském majetku ze 21. června 1939 předcházel již celý soubor protižidovských opatření, schválený protektorátní vládou. Osud českých Židů se začal neodvratně naplňovat.

Zbývá ještě zmínka o československé části Těšínského Slezska, jež byla v říjnu 1938 zabrána Polskem. Podle polských statistik z roku 1939 žilo na tomto území celkem 2770 Židů, především v Českém Těšíně, který byl nyní opět spojen s Cieszynem do jednoho města. Z obou stran Těšínska známe příklady antisemitských postojů, jež zde však ve srovnání s územím celého Horního Slezska byly méně výrazné. V Cieszyně došlo například již v roce 1937 k protižidovským výtržnostem,

jež byly potlačeny policií. V únoru 1939 provedli národně radikální studenti několik útoků na židovské obchody ve městě a šířili štvavé letáky, za což byli polskými úřady trestně stíháni. Podobně na české straně v Porubě u Orlové byly v březnu 1938 rozdávány pozvánky na "Domácí národní ples bez Židů", což se stalo předmětem stíhání. Na sklonku září 1938, tedy více než celý měsíc před „křišťálovou nocí“, se odehrál i první pumový útok na židovský objekt v tehdejší Československu. Provedli jej mladí Poláci, členové harcerek (skautské) hlídky tzv. Bojové organizace v rámci zahájení ofenzívy proti Československu, kdy vyhodili do povětří část hospodářských budov židovské synagogy v Třinci. Skutečná hrozba pro těšínské Židy přišla až s německou okupací Těšínska v září 1939. Již během září byly až na dvě výjimky vypáleny všechny synagogy a židovské objekty v Cieszyně i v Českém Těšíně, stejně jako v Bohumíně, Fryštátu, Karvině a Orlové.³² Následující transporty do ghatt a koncentračních táborů přežilo jen několik desítek těšínských Židů.

Vztah čerstvě autonomního Slovenska k židovské otázce dával již na podzim roku 1938 tušit, že bude řešena rázně a nekompromisně. S odstupováním slovenského území Maďarsku na základě Vídeňské arbitráže je spojena první velká protizidovská akce, jež se odehrála ve dnech 4. a 5. listopadu 1938. Slovenské úřady tehdy s vědomím předsedy vlády Jozefa Tisa a ve spolupráci s četnictvem a oddíly Hlinkovy gardy násilně vysídlovaly na odstupované území Židy bez domovské a československé státní příslušnosti. Maďaři zase vyhnané Židy hnali zpátky, takže v zemi nikoho živořily stovky osob různého věku. Na události „křišťálové noci“ svérázně reagovala zvláště Slovenská národní strana, podle jejíhož listu *Národné noviny* "Německo nám ukázalo, jak zacházet s cizími živly. My jsme na takové metody odkázáni ještě více než Německo".³³ Někde tady zřejmě začínala cesta k pozdější likvidaci 70 tisíc slovenských Židů. To už ale nepatří k tématu našeho příspěvku.

Celkové oběti z řad československých Židů, včetně okupovaných území Slovenska a Podkarpatské Rusi, přesahují 270 tisíc osob.³⁴ Tvoří tedy zhruba tři čtvrtiny všech československých obětí nacismu. I když poválečná československá propaganda až donedávna ráda argumentovala celkovými údaji o obětech, z politických důvodů dlouhodobě zakrývala strukturu obětí. Také historický výzkum židovské problematiky je poznamenán řadou dosud existujících mezer. Týká se to též osudu Židů v Sudetech a ostatních částech československého pohraničí zabraného Německem, kde došlo k pogromům „křišťálové noci“. Je věcí cti českých historiků, aby splátka těchto dluhů netrvala příliš dlouho.

P o z n á m k y :

1. *Statistická ročenka republiky Československé*. Praha 1937, s. 9-10. K židovské národnosti se hlásilo jen 204 779 osob.
2. J. Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992, s. 21 a 23.
3. M. Kárný, "Konečné řešení". *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 9; Idem, *Lidské ztráty československých židů v letech 1938-1945*. "Český časopis historický", 89, 1991, s. 410-411.

4. H. Krejčová, *Židé a česká společnost. Léta 1938-1939*. In: Nisko 1939/1994. Akce Nisko v historii "konečného řešení židovské otázky". Ostrava 1995, s. 56.
5. B. Gracová, *Židovské obyvatelstvo Ostravska v období druhé republiky*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity, sv. 153, 1995, řada Historica, č. 3, s. 75.
6. Zemský archiv Opava (dále jen ZAO), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava 1918-1939 (dále jen PŘMO), k. 449, sign. 3863. Němečtí studenti ve vlaku z Frýdku do Ostravy si 24.4.1938 stěžovali na "zápach ze Židů" a zpívali Horst Wessels Lied.
7. J. Bartoš, *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945*. Praha 1986, s. 20-22.
8. ZAO, fond Regierungspräsident Troppau (dále jen RT), sign. I-6, i.č. 1449.
9. *Z města a okolí*. "Hlas lidu" (České Budějovice), 9. 11. 1938; *Zemětřesení na Českomoravské vysočině*. "Venkov", 9. 11. 1938.
10. *V Kasselu protižidovské výtržnosti*. "Venkov", 9. 11. 1938; *Hessische Synagoge niedergebrannt*. "DZ Bohemia", 10. 11. 1938.
11. K. Jonca, *"Noc kryształowa" i casus Herschela Grynszpana*. Wroclaw 1992, s. 192.
12. ZAO, f. RT, sign. I-6, i. č. 1449 a 1458. Zde jsou údaje o všech následujících akcích na území Sudetské župy.
13. *Chronik des Sudetenlandes*. "DZ Bohemia", 13. 11. 1938.
14. M. Mannheimer, *Vzpomínky*. "Národní osvobození", 1990, č. 16.
15. *Ze synagogy holé zdi*. "Večerní České slovo", 12. 11. 1938.
16. *Chronik des Sudetenlandes*. "DZ Bohemia", 15. 11. 1938; *Sudetendeutscher Bilderbogen*. Idem, 16. 11. 1938.
17. *Židé nesmějí do Doks*. "Večerní České slovo", 15. 11. 1938; *Zvěsti ze záboru*. "Venkov", 25. 11. 1938.
18. J. Fiedler, op. cit.
19. ZAO, f. RT, sign. I-6, i. č. 1449 a 1458.
20. Idem, i. č. 1449.
21. *V sudetské oblasti dnes první společná "jednohrncová neděle"*. "Moravskoslezský deník", 13. 11. 1938; *Hodnostáři chodili s kasičkou*. "Večerní České slovo", 14. 11. 1938.
22. *Hraniční sloupy v ohni*. "Večerní České slovo", 1. 12. 1938.
23. ZAO, f. RT, sig. I-6, i. č. 1448.
24. J. Bartoš, op. cit., s. 22.
25. H. Krejčová, op. cit., s. 58; *První bouře proti Židům*. Nový deník (Chicago), 24. 10. 1938..
26. ZAO, f. PŘMO, k. 439, i. č. 6/425, 6/408, k. 457, i. č. 8097, 8216, 8230, 8295, 8136.
27. *Uprchlíků je 92 tisíc*. "Večerní České slovo", 10.11. 1938.

28. *Dalších 5000 žid. rodin do Palestiny*. "Venkov", 13. 11. 1938.
29. *Židovská otázka. Jak ji řešit u nás*. "České slovo", 11. 11. 1938.
30. "Venkov", 16. a 17. 11. 1938; "Večerní České slovo", 19. 11. 1938.
31. *Sudetští židé za dráty u našich hranic*. "Večerní České slovo", 18. 11. 1938; M. Borák, *Transport do tmy. První deportace evropských Židů*. Ostrava 1994, s. 17-18.
32. Idem, op. cit., s. 53-55; F. Pasz, *Zydzi i My w Cieszynie*. Cieszyn 1997, s. 63-66; E. Długajczyk, *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919-1939*. Katowice 1993, s. 145; K. Badziak-G. Matwiejew-P. Samus, *"Powstanie" na Zaolziu w 1938 r. Polska akcja specjalna w swietle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP*. Warszawa 1997, s. 167.
33. I. Kamenec, *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991, s. 27-29, 42-43.
34. M. Kárný, *Lidské ztráty...*, op. cit., s. 419; por. P. Škorpil, *K problematice počtu československých obětí nacionálně socialistického Německa v letech 1938-1945*. "Terezínské listy", 21, 1993, s. 70-75.